

NORGES HØYESTERETT

Den 8. juni 2004 avsa Høyesterett dom og kjennelse i

HR-2004-01004-A, (sak nr. 2003/772), sivil sak, anke,

A (advokat Christian Wiig – til prøve)

mot

B (advokat Arve Opdahl)

S T E M M E G I V N I N G :

(1) Dommer **Gussgard**: Saken gjelder spørsmålet om domspremisser ved avgjørelse av oppreisningskrav etter en frifinnende straffedom er i strid med uskyldspresumsjonen i Den europeiske menneskerettskonvensjon (EMK) artikkel 6 nr. 2. Saken reiser også spørsmål om krav om økning av oppreisningsbeløpet kan tas under behandling i henhold til tvistemålsloven § 366 første ledd.

(2) A ble ved tiltalebeslutning utferdiget av statsadvokatene i Trondheim 14. mai 2002, satt under tiltale til fellelse etter straffeloven § 192 første ledd bokstav b, jf. annet ledd bokstav a. Grunnlaget var beskrevet slik:

”Torsdag 14. februar 2002 ca. kl 0800 i ----- gate 27 i X, gjennomførte han samleie med B til tross for at hun sov og/eller at hun var så beruset at hun ikke var i stand til å motsette seg handlingen.”

(3) Trondheim tingrett avsa 12. september 2002 dom med slik domsslutning:

”A, født 00.00.1976, dømmes for overtredelse av straffeloven § 192 første ledd litra b) jf annet ledd litra a) til en straff av fengsel i 2 – to – år, med fradrag for 2 – to – dager i utholdt varetekt.

A dømmes til å betale oppreisningserstatning til B med kr 50.000,- – femtitusen – innen 2 – to – uker fra dommens forkynnelse.

Saksomkostninger idømmes ikke.”

(4) A anket til Frostating lagmannsrett over bevisbedømmelsen under skyldspørsmålet og over oppreisningen. B krevde et høyere oppreisningsbeløp med tillegg av renter.

Lagretten svarte benektende på hovedspørsmålet om tiltalte var skyldig i forsettlig å ha begått den handlingen som var beskrevet i tiltalebeslutningen. Det ble også svart benektende på spørsmålet om han ved grov uaktsomhet hadde forholdt seg slik som beskrevet. De tre lagdommerne la svarene til grunn for straffedommen, men fant under dissens at vilkårene etter skadeserstatningsloven § 3-5 første ledd bokstav b for å tilkjenne B oppreisning, forelå. Dom ble avsagt 21. februar 2003 med slik domsslutning:

”1. A, født 21. august 1976, frifinnes.

2. Tingrettens dom stadfestes, for så vidt gjelder oppreisning til B.”

- (5) I forbindelse med anke over lagmannsrettens avgjørelse av det borgerlige rettskravet – domsslutningens punkt 2 – søkte A om samtykke fra Høyesteretts kjæremålsutvalg til å fremme anken uten hensyn til ankegjensstandens verdi, jf. tvistemålsloven § 357. Samtykke ble gitt, og anken, som gjaldt saksbehandlingen og lovanvendelsen, ble henvist til Høyesterett.
- (6) I tilsvaret til anken hadde B nedlagt en subsidiær påstand om at lagmannsrettens dom om oppreisning skulle stadfestes. I prosesskrift av 28. november 2003 ble det anført at hun ville nedlegge påstand om at oppreisningsbeløpet skulle fastsettes etter rettens skjønn, begrenset oppad til kr 100 000. Det ble vist til tvistemålsloven §§ 366–368 og til to dommer avsagt av Høyesterett 5. november 2003 om økning av den veiledende normen for oppreisning til voldtekts ofre til kr 100 000 (Rt. 2003 sidene 1580 og 1586).
- (7) Den ankende part – A – har sammenfatningsvis anført:
- (8) Slik lagmannsrettens flertall har utformet sine premisser for å ta oppreisningskravet til følge, er det i realiteten lagt til grunn at A har gjort seg skyldig i grovt uaktsom voldtekt. Etter lagrettens benektende svar på spørsmålene om straffeskyld var dette i strid med uskyldspresumsjonen i EMK artikkel 6 nr. 2. Det er vist til avgjørelser av Den europeiske menneskerettsdomstol (EMD) 11. februar 2003 i sakene Ringvold mot Norge og Y mot Norge, og til Rt. 2003 side 1671 og kjennelse avsagt 24. februar 2004 i sak HR-2004-00379-A.
- (9) I forbindelse med beskrivelsen av det objektive hendelsesforløpet, som flertallet bygger på, er kravet om ”klar sannsynlighetsovervekt” ved bevisbedømmelsen nevnt, men dette er ikke gjort i forbindelse med vurderingen av As subjektive forhold. Forskjellen mellom beviskravet ved avgjørelse av skyldspørsmålet i en straffesak og det lempeligere kravet ved avgjørelsen av spørsmålet om oppreisning kommer ikke klart nok fram.
- (10) Flertallets beskrivelse av hans subjektive forhold dekker det som skal til for å dømme for grovt uaktsom lovovertrедelse, slik vilkårene er kommet til uttrykk blant annet i Rt. 1970 side 1235. Flertallet har således brukt strafferettslige begreper i sin begrunnelse og på en uheldig måte knyttet det sivilrettslige kravet til straffesaken. Det er for øvrig uklart hvilket beviskrav flertallet har lagt til grunn når det gjelder den subjektive side, og dommen om oppreisning bør derfor oppheves.
- (11) Kravet om økning av oppreisningsbeløpet kan ikke føre fram. De formelle vilkår i tvistemålsloven § 366 første ledd for at kravet kan prøves, er ikke oppfylt. Samtykke er ikke gitt. Uansett gir saksforholdet ikke grunnlag for et høyere beløp.

(12) A har nedlagt slik påstand:

"1. Pkt. 2 i Frostating lagmannsretts dom av 21. februar 2003 oppheves.

2. Det offentlige tilkjennes sakens omkostninger."

(13) Ankemotparten – B – har sammenfatningsvis anført:

(14) Det foreligger ingen krenkelse av uskyldspresumsjonen fra flertallets side. Det er redegjort for at beviskravene for fellelse i straffesaker er strengere enn det som gjelder i sivile saker, og det er forklart hvilket beviskrav som gjelder for oppreisningskravet i denne saken. Dersom Høyesterett skulle komme til et annet resultat, kan retten selv reparere feilen.

(15) Tvistemålsloven § 366 første ledd gir prosessuell adgang til å øke oppreisningsbeløpet. Det må anses å foreligge samtykke fra As side, i og med at han ikke kom med protester da kravet ble fremsatt. At Høyesterett i de to dommene fra 5. november 2003 endret den veiledende normen for oppreisningsbeløp til voldtekts ofre, må dessuten være en ny omstendighet i relasjon til § 366 første ledd.

(16) B har nedlagt slik påstand:

"1. Prinsipalt:

A dømmes til å betale oppreisningserstatning til B utmålt etter rettens skjønn, oppad begrenset til kr. 100 000,-.

2. Subsidiært:

Tingrettens dom stadfestes for så vidt gjelder oppreisning til B. I tillegg til de tilkjente kr. 50.000,- skal A betale rente som fastsatt i medhold av forsinkelsesrentelovens § 3 med 12 % – tolvprosent – årlig rente fra 26. september 2002 til 31. desember 2003 og deretter med 9,25 % – niogenkvartrprosent – til betaling skjer.

3. Atter subsidiært:

Lagmannsrettens dom oppheves for så vidt den angår erstatningsavgjørelsen. Erstatningssaken hjemvises til ny behandling i lagmannsretten.

4. I samtlige tilfeller:

B og/eller det offentlige tilkjennes saksomkostninger for Høyesterett."

(17) *Jeg er under tvil kommet til at lagmannsrettens flertall har begrunnet oppreisningsavgjørelsen på en slik måte at den må sies å innebære en krenkelse av EMK artikkel 6 nr. 2. I likhet med førstvoterendes syn i kjennelsen i Rt. 2003 side 1671 anser jeg krenkelsen som en saksbehandlingsfeil, og jeg mener at denne må kunne repareres av Høyesterett, slik at det ikke er nødvendig å oppheve lagmannsrettens dom.*

(18) EMK artikkel 6 nr. 2 lyder i norsk oversettelse slik:

"Enhver som blir siktet for en straffbar handling, skal antas uskyldig inntil skyld er bevist etter loven."

- (19) Lagmannsrettens dom er avsagt før Høyesteretts kjennelse av 27. november 2003 (Rt. 2003 side 1671) forelå, der de nevnte dommene fra EMD av 11. februar 2003 ble drøftet. I kjennelsen ble det trukket opp nærmere retningslinjer for behandlingen av erstatningskrav etter frifinnende dom, og dette er utdypet i kjennelsen i sak HR-2004-00379-A. For så vidt angår Høyesteretts redegjørelse for og forståelsen av EMDs dommer, viser jeg til disse to avgjørelsene. Begge gjaldt erstatning/oppreisning etter frifinnelse for voldtekt.
- (20) I Rt. 2003 side 1671 avsnitt 32 uttaler førstvoterende:
- ”Konklusjonen må etter dette bli at såfremt erstatningskravet ikke blir begrunnet på en slik måte at det blir skapt tvil om tiltaltes strafferettslige uskyld, er EMK artikkel 6 nr. 2 ikke til hinder for at den som er frifunnet for straff, i samme sak blir pålagt å betale erstatning for den handling tiltalen gjelder.”**
- (21) Senere i votumet, i avsnitt 36, heter det blant annet:
- ”I den foreliggende sak starter lagmannsretten behandlingen av erstatningskravet med å påpeke at det stilles krav om ”klar sannsynlighetsovervekt” for at tiltalte har ”forholdt seg slik som beskrevet i spørsmålsskriftet” til lagretten. Forskjellen mellom det strafferettslige beviskrav og beviskravet i erstatningssaken blir imidlertid ikke nærmere forklart. Både det at forskjellen i beviskravene ikke blir forklart, og det at bevistemaet blir angitt å gjelde om tiltalte har forholdt seg slik som beskrevet i spørsmålsskriftet til lagretten, bidrar etter mitt syn til å knytte pådømmelsen av erstatningskravet til straffesaken på en uheldig måte.”**
- (22) Det stilles her særlig to krav til domsgrunnene – det ene er at forskjellen mellom det strafferettslige og det sivilrettslige beviskravet blir nærmere forklart, det andre at premissene for erstatningen ikke knyttes for nært opp til straffesaken.
- (23) I sak HR-2004-00379-A uttalte førstvoterende i avsnitt 29 og 30 blant annet:
- ”Etter tvistemålsloven § 144 nr. 4 skal domsgrunnene i en sivil sak ”bestemt og uttømmende angi det saksforhold, som retten bygger sin avgjørelse paa...”. I vår sak er grunnlaget for erstatning og oppreisning skadeserstatningsloven § 3-3 og § 3-5 første ledd bokstav b. I begge tilfelle er det et vilkår at skadevolderen har tilført skadelidte en krenkelse som nevnt i straffeloven § 192. Retten må derfor gjøre rede for at den har funnet bevist et faktum som objektivt sett innebærer en krenkelse av denne bestemmelsen. Også de subjektive ansvarsbetingelsene er i noen grad sammenfallende, jf. at oppreisning krever forsett eller grov uaktsomhet, og at straffeloven § 192 fjerde ledd også gjør voldtekt forøvet ved grov uaktsomhet straffbar.**
- Slik erstatningsvilkårene er utformet, kan man ikke unngå å komme nær opp til en strafferettslig vurdering. Når dette skal gjøres, uten å røkke ved frifinnelsen, må retten etter mitt syn ta utgangspunkt i det som blant annet skiller rettsfølgene, nemlig kravet til bevis for at vilkårene er oppfylt. Å legge til grunn at det objektivt sett foreligger en overtredelse av straffeloven § 192, kan ikke unngås. Det samme gjelder de subjektive vilkår for erstatning. Det som må unngås, er tvil om frifinnelsen var korrekt, ut fra det strenge beviskrav som gjelder i straffesaker.”**
- (24) I vår sak tar lagmannsretten utgangspunkt i skadeserstatningsloven § 3-5 jf. § 3-3, og drøfter hvilket krav som skal stilles til bevis for at det har funnet sted et seksuelt overgrep i et tilfelle der dette er grunnlaget for krav om oppreisning. Retten siterer en uttalelse i Rt. 1996 side 864 om beviskravet, der førstvoterende, på bakgrunn av at en dom om et belastende faktum kan få alvorlige konsekvenser for en parts moralske omdømme, uttaler at dette

”må lede til at det stilles strengere krav til beviset for de handlinger som danner grunnlag for et slikt oppreisningskrav enn vanlig sannsynlighetsovervekt. På den annen side kan det ikke stilles så strenge krav som for å konstatere straffeskyld. I en sak av denne karakter mener jeg at det må kreves en klar sannsynlighetsovervekt for å legge til grunn at det påståtte overgrep er begått”.

- (25) Lagmannsrettens flertall starter redegjørelsen for sitt syn med å konstatere at ”det foreligger klar sannsynlighetsovervekt for at A ca. kl. 08.00 om morgenen den 14. februar 2002 krenket B ved å ha samleie med henne mens hun sov”. Det redegjøres nærmere for det faktiske hendelsesforløpet som flertallet finner bevist. Jeg nevner her at A ikke har bestridt at et samleie fant sted. Flertallet omtaler deretter As subjektive forhold slik:

”I subjektiv henseende mener flertallet at A har foretatt en kvalifisert klanderverdig opptreden som foranlediger sterke bebreidelser for mangel på aktsomhet. Flertallet mener at han har vist total mangel på gangsyn og handlet stikk i strid med det som et alminnelig fornuftig og hensynsfullt menneske ville ha gjort i tilsvarende situasjon.”

- (26) Flertallet har gjennomført en selvstendig drøftelse av oppreisningskravet, og har ikke knyttet vurderingene direkte til tiltalebeslutningen. For meg fremstår begrunnelsen samlet sett likevel slik at den medfører at det kan reises tvil om frifinnelsen var korrekt.
- (27) Voldtekt er straffbart ikke bare når det foreligger forsett, men også ved grov uaktsomhet, straffeloven § 192 fjerde ledd. Når tiltalte frifinnes for tiltale etter § 192 fjerde ledd, og retten skal ta stilling til krav om oppreisning, må den, slik førstvoterende har pekt på i sak HR-2004-00379-A, redegjøre for at den har funnet bevismessig grunnlag både for de objektive og subjektive krav som skadeserstatningsloven stiller. Gjerningsmannen må ha handlet med forsett eller grovt uaktsomt, lovens § 3-5. Vilårene for straffeskyld og for oppreisningsansvar for grov uaktsomhet i disse sakene er altså formulert på samme måte og ligger nærmere hverandre når det gjelder krav til bevis enn der det eksempelvis er tale om forsett og simpel uaktsomhet. Dette må medføre at det må utvises særlig varsomhet, slik at domsgrunnene for oppreisningskravet ikke får altfor stor likhet med domsgrunnene i en fellende straffedom for grovt uaktsom voldtekt. Det vil kunne innebære en krenkelse av EMK artikkel 6 nr. 2 ved at det oppstår tvil om frifinnelsen er korrekt.
- (28) Når flertallet klandrer A så sterkt som det gjøres her, burde det etter min mening vært redegjort klarere for forskjellen mellom beviskravene i straffesaker og i sivile saker, slik at det tydelig fremgikk at avgjørelsen bygget på andre beviskrav enn i straffesaken, og avgjørelsen dermed ikke rokket ved frifinnelsen for grovt uaktsom voldtekt. I denne saken er det etter min mening gjort for lite for å få fram det essensielle – det som skiller avgjørelsen fra straffesaken. Selv om det i og for seg fremgår at det er forskjell i beviskravene, skjer dette bare gjennom sitatet fra Rt. 1996 side 864, der siktemålet var å vurdere om det burde være strengere beviskrav enn ellers for oppreisning ved spesielt graverende handlinger. Jeg finner ikke dette tilstrekkelig til å hindre at avgjørelsen, slik den for øvrig er formulert, er egnet til å så tvil om frifinnelsen er korrekt.
- (29) Når skyldspørsmålet som her er avgjort av lagretten, som ikke gir noen begrunnelse for avgjørelsen, får en heller ikke domsgrunner for frifinnelsen som vil kunne vise eller klargjøre at det opereres med ulike beviskrav. Også dette tilsier at oppreisningsavgjørelsen må utformes slik at de ulike beviskrav kommer klart fram.

- (30) Etter min mening er det således begått saksbehandlingsfeil fra flertallets side, men som nevnt anser jeg det unødvendig å oppheve lagmannsrettens dom. At Høyesterett tar avstand fra den måten oppreisningen er begrunnet på, finner jeg tilstrekkelig til at A har fått den effektive prøving ("remedy") han har krav på etter EMK artikkel 13. Opphevelse av lagmannsrettens dom må, ut fra den bevisbedømmelse flertallet har foretatt, klart føre til at resultatet blir opprettholdt. Jeg viser om dette til Rt. 2003 side 1671 avsnitt 43.
- (31) På denne bakgrunn er jeg kommet til at anken over saksbehandlingen må forkastes, jf. tvistemålsloven § 390 første ledd, og går over til å se på kravet om økning av oppreisningsbeløpet.
- (32) I tvistemålsloven § 366 første ledd heter det: "Påstanden med hensyn til et påkjent krav kan bare utvides, når det gjøres sannsynlig at utvidelsen er begrunnet i omstendigheter som er inntrådt eller først blitt parten bekjent etter hovedforhandlingen, eller når motparten samtykker." Bestemmelsen gjelder både for ankende part og for ankemotparten, jf. Rt. 1997 side 262.
- (33) Når samtykke er et vilkår for at domstolen kan behandle et krav, fremgår det av tvistemålsloven § 92 at samtykke anses å foreligge når motparten har møtt og forhandlet uten å fremsette noen innsigelse mot at domstolen behandler kravet. Dette er forstått slik at det kreves en viss aktivitet fra motpartens side – denne må ha innlatt seg i forhandlinger på en eller annen måte. Jeg viser til Rt. 1976 side 1014 og til Schei, Tvistemålsloven, utgave 1998, side 390. A forholdt seg passiv til prosesskriftet av 28. november 2003 der kravet om økt oppreisning ble fremsatt, og under ankeforhandlingen har han motsatt seg at kravet behandles. Samtykke kan da ikke anses å foreligge.
- (34) Jeg kan heller ikke se at det er noen ny omstendighet som åpner for utvidelse av påstanden at Høyesterett har økt den veiledende normen for erstatning til voldtekts ofre. Etter min mening tar bestemmelsen sikte på nye eller tidligere ukjente omstendigheter av faktisk art. Om den også rent unntaksvis kan få anvendelse i forbindelse med endringer i rettsstilstanden, tar jeg ikke standpunkt til. Endring av normen for oppreisning kan i et hvert fall ikke åpne for utvidelse av påstanden. Endringen hadde som bakgrunn en gradvis økt kunnskap om skadevirkninger, forhold som ankemotparten kunne brukt for å søke å oppnå en høyere oppreisning enn det tidligere rettspraksis tilsa.
- (35) Kravet om økning av påstandsbeløpet blir å avvise.
- (36) I samsvar med nedlagt påstand må B tilkjennes renter av oppreisningsbeløpet.
- (37) Begge parter har fått fri sakførsel for Høyesterett i medhold av rettshjelploven § 21 a. Etter omstendighetene finner jeg at saksomkostninger for Høyesterett ikke bør tilkjennes.
- (38) Jeg stemmer for denne

DOM OG KJENNELSE:

1. Anken forkastes.
2. Krav fra B om økning av oppreisningsbeløpet avvises.

3. I lagmannsrettens dom, domsslutningens punkt 2, gjøres den tilføyelse at det skal betales alminnelig forsinkelsesrente av oppreisningsbeløpet etter forsinkelsesrenteloven § 3 første ledd første punktum, fra 26. september 2002 til betaling skjer.
4. Saksomkostninger for Høyesterett tilkjennes ikke.

- (39) Dommer **Gjølstad**: Jeg er kommet til samme resultat som førstvoterende. Men i motsetning til henne, mener jeg at lagmannsrettens domsgrunner ikke er i strid med uskyldspresumsjonen i EMK artikkel 6 nr. 2, og at anken blir å forkaste allerede av denne grunn.
- (40) Når det gjelder de rettslige utgangspunkter, bygger jeg – som førstvoterende – på Høyesteretts avgjørelser i Rt. 2003 side 1671 og i sak HR-2004-00379-A med henvisninger til praksis fra EMD. Det er i den konkrete rettsanvendelse jeg ser annerledes på saken.
- (41) Lagmannsretten siterer i sine innledende, generelle bemerkninger fra Høyesteretts dom i Rt. 1996 side 864 om at det i slike erstatningssaker ikke kan stilles så strenge beviskrav som for å konstatere straffeskyld, men at det må kreves klar sannsynlighetsovervekt for å legge til grunn at det påståtte overgrep er begått. At lagmannsretten valgte å sitere, fremfor å uttrykke dette med egne ord, antar jeg hadde sammenheng med at denne høyesterettsdommen kort tid forut var prøvet av EMD i forhold til uskyldspresumsjonen, og ikke funnet konvensjonsstridig. Jeg kan ikke se at fremstillingsformen skaper uklarhet om innholdet; at beviskravet ved oppreisningsavgjørelsen riktignok er noe strengere enn det alminnelige krav om sannsynlighetsovervekt, men at det på den annen side ikke er så strengt som det strafferettslige beviskrav.
- (42) Ved den konkrete bevisvurdering gjentar lagmannsrettens flertall at den bygger på kravet om klar sannsynlighetsovervekt og gir en selvstendig og forholdsvis detaljert fremstilling av faktum. Det er på det rene at A hadde samleie med B. Det springende punkt i saken synes å ha vært hennes opptreden forut, og om hennes forhold var slik at A kunne ha misforstått henne. Ved bevisvurderingen på dette punkt – basert på nevnte beviskrav – skilte flertallet og mindretallet i lagmannsretten lag.
- (43) Etter å ha gjennomgått hendelsesforløpet, drøfter flertallet spørsmålet om grov uaktsomhet. Flertallet fant, som sitert av førstvoterende, at A var sterkt å bebreide. Dette er rettslig vurdering og karakteristikk på grunnlag av det faktum som flertallet fant bevist og la til grunn for dommen. Oppreisning forutsetter – på samme måte som straff – at det foreligger grov uaktsomhet. Hvor grovt forholdet er, vil kunne ha betydning for utmålingen av oppreisningsbeløpet. Som det er gjort rede for i Høyesteretts avgjørelse i sak HR-2004-379-A avsnitt 30, er det ikke til å komme fra at man i en slik erstatningssak i enkelte deler – sett isolert – kommer nær en strafferettslig vurdering. Forskjellen er beviskravet med hensyn til faktum. For forsiktighets skyld kunne lagmannsretten ha startet også avsnittet om uaktsomhetsvurderingen med å vise til dette, men vurderingen kommer umiddelbart etter fremstillingen av faktum, og vil naturlig bli lest sammen med denne. Domsgrunnene sett i sammenheng viser etter min mening at avgjørelsen av

oppreisningskravet bygger på et lavere beviskrav enn avgjørelsen av straff, og etterlater da ikke tvil om riktigheten av frifinnelsen for straff. Jeg er således kommet til at uskyldspresumsjonen ikke er krenket.

- (44) For øvrig slutter jeg meg til førstvoterendes syn og konklusjon.
- (45) Dommer **Støle:** Jeg er i det vesentlige og i resultatet enig med førstvoterende, dommer Gussgard.
- (46) Dommer **Stang Lund:** Likeså.
- (47) Justitiarius **Schei:** Jeg er i det vesentlige og i resultatet enig med annenvoterende, dommer Gjølstad.
- (48) Etter stemmegivningen avsa Høyesterett denne

D O M O G K J E N N E L S E :

1. Anken forkastes.
2. Krav fra B om økning av oppreisningsbeløpet avvises.
3. I lagmannsrettens dom, domsslutningens punkt 2, gjøres den tilføyelse at det skal betales alminnelig forsinkelsesrente av oppreisningsbeløpet etter forsinkelsesrenteloven § 3 første ledd første punktum, fra 26. september 2002 til betaling skjer.
4. Saksomkostninger for Høyesterett tilkjennes ikke.